

УДК 343.148.4

І.М. Гоменюк, заступник завідувача відділу
Рівненського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України

С.Й. Гонгало, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правосуддя та кримінально-
правових дисциплін Національного університету
«Острозька академія»

ЗРАЗКИ ДЛЯ СУДОВОЇ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОДЕРЖАННЯ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Висвітлено проблемні питання щодо отримання якісного порівняльного матеріалу для проведення судової почеркознавчої експертизи в адміністративному, цивільному та господарському процесах. Викладено пропозиції про доповнення Цивільного процесуального та Господарського процесуального кодексів України правовою нормою щодо регламентації отримання зразків для порівняльного дослідження у межах проведення судової почеркознавчої експертизи.

Ключові слова: почеркознавча експертиза, порівняльні зразки, порядок отримання зразків.

Освещены вопросы, касающиеся получения качественного сравнительного материала для проведения судебной почерковедческой экспертизы в административном, гражданском и хозяйственном процессах. Изложены предложения о дополнении Гражданского процессуального и Хозяйственного процессуального кодексов Украины правовой нормой по регламентации процесса получения образцов для сравнительного исследования в рамках проведения судебной почерковедческой экспертизы.

The article highlights the issues regarding the quality of comparative material when making a forensic and handwriting examination in administrative, civil and criminal procedures.

Much attention in the article is given to reasonability of annexing the legal norms regarding the regulation of the process of obtaining samples for a comparative investigation during a forensic and handwriting examination to the Civil Procedural and the Economic Procedural Codes of Ukraine.

Пріоритетом будь-якого демократичного суспільства і одним з основних завдань органів внутрішніх справ є забезпечення захисту прав і свобод людини. Розслідування будь-якого злочину має базуватися на принципі невинуватості, а отже, будь-яке обвинувачення повинно ґрунтуватися на доказах, одним із процесуальних джерел яких є висновок експерта.

Для вирішення поставлених експерту завдань і підготовки об'єктивного висновку, особливо коли його підготовка потребує проведення ідентифікаційних досліджень, експертові слід надати не лише об'єкти дослідження, а й відповідні порівняльні зразки.

Однією з найпоширеніших та, можливо, найскладніших криміналістичних експертиз, які проводять у межах кримінальних проваджень, є судова почеркознавча експертиза. Повнота та обґрунтованість висновку експерта за результатами проведення цієї експертизи значною мірою залежать від обсягу та якості наданого порівняльного матеріалу [1, с. 75].

Різним аспектам проблеми проведення експертних досліджень присвятили свої праці П.Д. Біленчук, В.Г. Гончаренко, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко та ін. Питання процесуального порядку отримання зразків для проведення експертизи досліджували В.І. Галаган, О.В. Козак [2]. Однак одержання належних порівняльних зразків для судової почеркознавчої експертизи залишається важливою і доволі актуальною проблемою.

Отримання зразків для проведення експертизи врегульовано ст. 245 Кримінального процесуального кодексу України, у п. 1 якої зазначено, що у разі потреби отримання зразків для проведення експертизи їх відбирає сторона кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. Якщо проведення експертизи доручено судом, зразки для її проведення відбираються судом або за його дорученням залученим спеціалістом [3].

Як зазначає О.В. Козак, одержання зразків для експертного дослідження — захід процесуального примусу, процесуальна дія, змістом якої є одержання відображення будь-яких предметів матеріального світу, що відображають певні властивості та надаються експертові для проведення дослідження і формулювання висновків [4, с. 6].

Результати аналізу експертної практики свідчать, що найменше експертних помилок під час проведення судової почеркознавчої експертизи виникає у межах кримінального процесу за матеріалами слідчих органів системи МВС України, що значною мірою зумовлено наданням експертові більш якісного порівняльного матеріалу (отримання якого фіксують у процесуальному документі — протоколі отримання зразків). Завдяки цьому суттєво збільшується імовірність дійти об'єктивних висновків.

Водночас експерти-почеркознавці працюють не лише у межах кримінального, а й у межах адміністративного, цивільного та господарського проваджень. Саме у межах цих проваджень і виникають певні проблеми з наданням якісних порівняльних зразків (з дотриманням наявних методичних вимог) для проведення ідентифікаційних досліджень. Відсутність таких зразків почерку і підписів не дозволяє у повному обсязі та якісно провести ідентифікаційні дослідження і дійти об'єктивних висновків навіть за наявності високої кваліфікації експерта, його багатолітнього досвіду роботи, застосування найсучасніших методів досліджень.

Як свідчать результати аналізу матеріалів цивільних, адміністративних, господарських справ, упродовж останніх років лише у 10 % випадків якість і повнота наданих на дослідження матеріалів дозволяють експертам Рівненського НДЕКЦ МВС України відразу розпочати дослідження об'єктів судової почеркознавчої експерти-

зи, у 90 % випадків експерти призупиняли проведення експертиз і подавали клопотання щодо надання додаткових зразків почерку (підписів) відповідних осіб.

Загалом вирішення експертом-почеркознавцем поставлених завдань у повному обсязі, а також повнота і обґрунтованість його висновків багато в чому залежать від наявності експериментальних, вільних та умовно-вільних зразків почерку та підписів передбачуваного виконавця.

Обсяг зразків має забезпечувати можливість повного та всебічного порівняння всіх ознак у досліджуваному об'єкті з наданим порівняльним матеріалом. Від правильного встановлення та ретельного вивчення ознак почерку та підписів як у досліджуваному об'єкті, так і в наданому порівняльному матеріалі залежить їх подальша оцінка та внесення до ідентифікаційної сукупності, яка є основою висновку експерта.

Якісними є порівняльні зразки, які можна зіставити з досліджуваними зразками (підписами, рукописами) за часом виконання (вони мають належати до того самого періоду часу, що і досліджувані, або бути виконані з незначним розривом у часі), за видом документа, мовою та змістом, матеріалами письма та, якщо це можливо, за тих самих умов виконання.

Але на практиці зазначені норми та вимоги до порівняльного матеріалу грубо порушують, а в окремих випадках взагалі не виконують.

До обов'язкових вимог щодо якості зразків для порівняння належить також безсумнівність походження зразків почерку та підписів передбачуваного виконавця — головна визначальна їх ознака (адже вільні зразки почерку та підписів слід пред'являти тій особі, від імені якої вони зазначені). Ретельна перевірка дійсності вільних зразків зумовлена тим, що помилка, яка допущена під час їх підбору, може призвести до помилкових висновків.

У тих випадках, коли в експерта виникає сумнів щодо дійсності будь-якого зразка, експерт повинен направити його слідчому або суду для з'ясування походження.

Як свідчать результати узагальнення експертної практики в Рівненському НДЕКЦ МВС України, попри важливість дотримання зазначених вимог до надання зразків для порівняння слідчі (суди) підходять до цього питання формально. Прикладом цього є випадок, коли у цивільній справі за позовом гр. С. до однієї із сільських рад Володимирецького району Рівненської області про визнання заповіту від імені гр. В. недійсним виникла потреба у призначенні судової почеркознавчої експертизи з метою вирішення питання щодо справжності підпису заповідача. Як порівняльний матеріал суд надав вільні зразки підписів від імені гр. М. у вигляді відомостей на виплату пенсій і соціальної допомоги. На етапі попереднього вивчення наданого для дослідження порівняльного матеріалу експерт звернув увагу на те, що надані зразки у той самий період виконані по-різному, мають різний транскрипційний склад, що викликало сумніви стосовно того, які саме зразки підпису дійсно відповідають цій особі.

Згідно з чинним законодавством експерт не має права самостійно обирати порівняльний матеріал, якщо він відображений у наданих йому матеріалах неоднозначно. Тому виникла потреба направити до суду клопотання та відомості на виплату пенсій і соціальної допомоги зі зразками підписів для визначення безсумнівності їх походження. Визначення безсумнівної належності порівняльного матеріалу дозволило уникнути експертної помилки, адже у відомостях на виплату пен-

сії могли бути підписи як самого отримувача, так і родичів, сусідів чи соціальних працівників.

Слід зазначити, що у чинному цивільному процесуальному законодавстві немає норм, які передбачають порядок одержання зразків для експертного дослідження. При визначенні об'єктів і матеріалів, що мають бути направлені на експертизу, суд за потреби вирішує питання щодо відібрання відповідних зразків (п. 3 ст. 144 Цивільного процесуального кодексу України). З огляду на це судді під час підготовки матеріалів для проведення судової почеркознавчої експертизи керуються загальними вказівками щодо обов'язку доказування та надання доказів, а саме стосовно того, що сторони процесу самостійно відбирають і надають ті зразки, які вважають потрібними. Судді практично не тільки не контролюють процес підготовки порівняльного матеріалу, а здебільшого самоусуваються від нього. У такому випадку сторона позивача або сторона відповідача з певних міркувань буде намагатися надати «неправдоподібні» зразки почерку та підписів, особливо коли задалегідь знає про те, які підписи є в досліджуваних документах. Найчастіше надають підписи, виконані у незвичних умовах, у дещо спрощеному вигляді, зі значною варіаційністю або взагалі зразки, виконані не тією особою, від імені якої вони зазначені.

Резюмуючи викладене, слід наголосити на тому, що порівняльні матеріали, які надають як зразки для проведення судової почеркознавчої експертизи, мають відповідати обов'язковій умові — безсумнівності їх виконання. А отже, доцільно доповнити Цивільний процесуальний і Господарський процесуальний кодекси України правовою нормою, зміст якої регламентував би отримання зразків для експертизи, наприклад, у такій редакції: «У разі потреби отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена судом, чи за дорученням суду залученим спеціалістом», — певним чином змінивши відповідні статті цих кодексів.

Список використаної літератури

1. *Експертизи у судовій практиці* : наук.-практ. посіб. / [за заг. ред. В.Г. Гончаренка]. — 2-е вид., перероб. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 400 с.
2. *Процесуальний порядок і тактика отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні* : моногр. / В.І. Галаган, О.В. Козак. — [2-е вид., переоб. і допов.]. — Краматорськ : ТОВ «Каштан», 2015. — 224 с.
3. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : станом на 24 груд. 2015 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. *Козак О.В.* Одержання зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О.В. Козак. — Ірпінь, 2011. — 20 с.